

Riscos i perills a l'hora d'aproximar-nos al concepte d'andorranitat

Yvan Lara i Sánchez

Resum

Ens trobem davant d'un moment clau per definir la identitat andorrana. A l'hora d'aproximar-nos a l'andorranitat correm, però, una sèrie de riscos. El primer és fer-ho sense una recerca prèvia, pel risc d'acabar creant un concepte que poc tingui a veure amb la realitat. Un altre perill que cal tenir en compte és el de confondre una definició que ens descrigui i una altra que ens serveixi per funcionar. La primera és responsabilitat de les ciències socials i ha de superar, al seu torn, tres reptes principals: evitar l'etnificació excessiva i no sobredimensionar ni subdimensionar la influència dels entorns, especialment del pancatalà i de l'espanyol. Pel que fa a la segona definició, correspon a la classe política, que ha de trobar criteris adients i ser valenta per definir un concepte operatiu d'andorranitat que faci que el repartiment de drets a la nostra societat sigui el més just possible.

Bona tarda a tothom

Ara em toca a mi parlar d'andorranitat. I començo reconeixent, ara ja puc fer-ho, que no en tinc ni idea de què és això de l'andorranitat i que, encara pitjor, encara no tinc del tot clar que es tracti d'un tema que mereixi massa atenció.

Tot això ja ho pensava quan em van proposar de venir a passar el 23 d'agost aquí a Prada i, precisament per això m'hi vaig negar en rodó. La proposta, però, em va entretenir el cap entre una classe i una altra, i en poc temps vaig adonar-me que aquesta distància –fictícia– amb el concepte podia resultar ser més útil d'allò que m'havia semblat, en ser, segurament, representativa de més casos que el meu.

Així que m'hi vaig repensar i aquí sóc, sense saber-ne ni cinc d'andorranitat, hi insisteixo, però molt interessat en ella i aportant l'única cosa que em veig amb cor d'aportar: una bateria de dubtes, de preguntes en veu alta i d'alguna reflexió per-

sonal tant sobre l'andorranitat com sobre la construcció del mateix concepte d'andorranitat, que em sembla tant o més fascinant.

Certament es tracta d'una aposta poc arriscada, però és l'únic que em permeten tant el meu tarannà com la meva ètica professional quan em poso a discutir sobre àmbits dels quals no dispo de dades, que, de fet, ni tan sols existeixen (com a mínim de forma accessible per a l'opinió pública). Així doncs, no proposaré res; ni m'hi sentiria còmode ni tindria sentit. Miraré d'alertar, en canvi, d'alguns dels riscos o perills que correm com a societat quan, algun dia, ens decidim a aproximar-nos al concepte d'andorranitat. Tot plegat, hi insisteixo, des de la més pura opinió. Entre la declaració d'intencions i la repassada ordenada de riscos o perills manca, però, fer-se una sèrie de preguntes bàsiques ja no només perquè tingui sentit continuar amb la meva exposició sinó amb la resta de la jornada. D'entrada, la més evident: Existeix això de l'andorranitat? O encara una de prèvia: té sentit plantejar-s'ho? Què és?, a què s'assembla? en serien d'altres... A més, ens referim a la identitat andorrana? O a la dels andorrans? I de quins andorrans? (si és que n'hi pot haver de diverses categories...) O més aviat ens referim a la condició d'andorrà? O a la reivindicació de la identitat?

De preguntes, n'hi ha a cabassos, però n'hi ha quatre que trobo especialment urgents: Existeix? És important aquest debat? És pertinent plantejar-se'l ara?, i sobretot, en sabem alguna cosa? Per a les tres primeres podríem improvisar alguna resposta, ja que sembla evident que sí, que alguna cosa ha de ser l'andorranitat, encara que s'assembla ben poc a les imatges que molts puguem tenir al cap; d'altra banda, sembla un moment immillorable per plantejar-se un tema que de ben segur podria explicar moltes més coses d'aquelles que se suposen a priori. El cas, però, és que cap resposta no pot ser definitiva atès que l'última sí que ho és, i és un "no" rotund. No en sabem res de l'andorranitat i així és molt complicat avançar...

Es tracta, de fet, del primer perill que correm a l'hora d'aproximar-nos a aquest concepte: fer-ho sense fonaments, sense teca, sense una recerca seriosa prèvia i, per tant, corrent el risc de fer passar per vàlid, per contrastat, per establert un discurs basat, obligatòriament, en prejudicis que, a més, vindrien de parts directament implicades, com si els ratolins opinessin sobre els tractaments contra la malària. Tot plegat, a més, en una matèria especialment sensible, on unes conclusions o unes altres poden redefinir drets i exclusions per a molts ciutadans.

Aquest primer risc, doncs, és fàcilment identificable: crear, des del buit, un discurs sobre l'andorranitat que ens en faci compartir una visió que no tingui res a veure amb la realitat però que, malgrat tot, funcioni a tota màquina. Per sort, però, és encara més fàcilment superable: la identitat és un concepte prou important per dedicar-hi uns mínims esforços. A més, sembla el moment idoni per fer-ho: semblaria (aquí el condicional s'imposa) que es treballa en un museu que mostri la nostra identitat com a país, però una lectura diària de la premsa només dóna

evidències que es treballa sobre el museu, sobre l'edifici, sobre el totxo. Però què passa amb la identitat, què passa amb el contingut, el tenim igual de clar, s'hi dóna la mateixa prioritat? Si es que sí, callo. Si és que no, espavilem-nos que fem tard! Si volem explicar què som i, abans, comprendre'ns nosaltres mateixos calen esforços reals en recerca, amb diners, temps i diferents disciplines implicades. Cal estudiar el tema a fons i no faltar a la cita, que és ara, pel moment en què ens trobem com a país però també pel projecte del museu, ja que si elaborem el discurs de qualsevol manera o amb massa forats potser després suposarà massa esforços desmentir-lo o completar-lo, com quan ens vam posar a urbanitzar sense un pla ordenat...

Així doncs, sembla un bon moment per posar-nos de valent a treballar fort per definir-nos. En el moment en què ens hi posem estarem, però, davant d'un nou risc: el de perdre'ns entre les múltiples possibilitats de definició. De definicions d'andorranitat en podem crear una per a cada criteri que vulguem emprar però d'imprescindibles només se me n'acuden dues, que, a més, s'haurien de treballar en l'ordre correcte: una per comprendre'ns com a societat i l'altra per poder funcionar com a país.

Pel que fa al repartiment de la feina, de la primera definició sembla evident que se n'han d'encarregar les ciències socials, bàsicament els sociòlegs, els antropòlegs i també els historiadors. La segona, en canvi, especialment important en un país amb les particularitats d'Andorra, s'ha de reservar a la política. Des del Consell, per tant, s'ha d'esperar a tenir més elements, més informació, però un cop aquesta arribi, també s'ha de ser valent, no enrocar-se en l'estatus quo i fixar una definició operativa d'andorranitat, que ens permeti funcionar, fomentar-la, protegir-la, fer-la accessible i atractiva però, sobretot, tenir-la clara sense velocitats diferents i sense primeres i segones divisions. Legitimar-la també, encara que després la realitat no ens encaixi gaire bé amb el model teòric construït, però també per això serveix la política, per evitar l'encadenament constant de provisionalitats.

Anem per ordre, però. Comencem per l'acadèmia, pels tècnics, pels especialistes. Aquí el primer perill, seguint una mena de gradació, és el d'etnificació de l'andorranitat. Perquè ens entenguem, que ens demanin ballar la marraixa, no per ser andorrans però potser sí per considerar que la nostra cultura popular, la nostra identitat profunda és l'andorrana. En certa manera el risc rau que la demanda d'un pedigrí contrastat no serveixi per fer estadístiques o repartiments de drets però sí per edificar murs de distinció que actuïn en un segon nivell, amb la puresa o la implicació com a perversos criteris de mesura. Recordem que no estem parlant de la identitat de cap grup ètnic sinó d'un Estat, d'un país, i per tant el criteri ha de ser més polític i més inclusiu i menys cultural. Que s'han de tenir en compte elements culturals que ens caracteritzaven (en passat) quan l'homogeneïtat cultural era un fet resulta evident, però estem parlant d'esbrinar quina és la identitat no d'una roca sinó d'un cos viu que, a més, segurament ha canviat més en els darrers 80 anys

que en els 10.000 anteriors, i això també s'ha de tenir en compte. No podem definir l'andorranitat de demà prenent com a base la de fa un segle. Els enormes canvis, volguts, en l'estructura i en la composició del país obligatòriament han de comportar canvis en l'andorranitat, en la identitat cultural d'un país (no d'un grup, hi insisteixo) que ha multiplicat per 20 la seva població en menys de 100 anys.

Aquí ens trobem, però, amb un problema greu que sembla difícil de resoldre. Agafar-se a allò petit, a allò exclusiu per definir-nos simplement no té sentit: ja no som així. Aleshores, però, correm el risc de definir-nos com a un estàndard en un espai cultural més gran i perdre la possibilitat de constituir una identitat particular per passar a ser, per exemple, simples europeus o pirinencs. Sospito, però, que es tracta d'un fals dilema, la tria entre folkloritzar-nos o desaparèixer no és real. La nostra suma de passat i present, d'identitats diverses, de muntanya més urbanitat, de microestat més Europa..., aquest tot, aquest còctel, alguna cosa ha de tenir de particular, els seus trets específics ha de tenir... Doncs són aquestes especificitats actuals i actualitzades juntament amb allò que tant ens iguala als veïns el que sospito que ha de constituir el cor de la nostra identitat present.

Compte, però, amb això dels veïns. Si busquem referents en espais culturals més amplis correm el risc de confondre realitats, de contaminar-nos de debats tan importants allà com inaplicables aquí. Això ens passa amb Catalunya, diria, on la problemàtica identitària és diferent a la nostra simplement perquè el context és un altre. De fet, més que amb Catalunya ens passa amb Catalunya i el català, en reduir, sovint (com també passa allà), la identitat a la llengua. Evidentment que la llengua és un element clau en la construcció de cultures i d'identitats, però un reduccionisme excessiu en un espai, a més, satèl·lit en l'àmbit lingüístic, pot portar-nos a confondre la reivindicació de més llengua amb la reivindicació de més catalanitat. L'entrada a la Fundació Ramon Llull, el fet que discutim d'andorranitat aquí, a la Universitat Catalana d'Estiu, ha de servir per enriquir el nostre lligam amb un context que té molt de sentit considerar, evidentment, però que no ens ha de substituir. Com tot al llarg de l'exposició, no estic dient que això passi, alerto d'un perill, en aquest cas del de reduir la identitat a un únic element, igual que no tindria sentit tampoc concentrar-nos en exclusiva, a l'hora de definir-nos, en el fet que som pirinencs, catòlics, gent de muntanya, país turístic, microestat o europeus.

Mentre alguns dels que clamen més andorranitat podrien estar demanant inconscientment més catalanitat, la realitat sembla que ens porta, en canvi, cada dia més espanyolitat. I ja no em refereixo a un ús creixent del castellà, que no sé si existeix o no; el que em sobta realment és la normalitat amb què molts (i aquí sí que dispo d'un petit grup mostral a les meves classes, on abordem temes d'immigració i integració) veuen l'espanyola com la cultura normal d'integració. Per exemple, m'ha semblat identificar –que quedi com a pura hipòtesi– que els joves d'origen portuguès empren ara molt més el portuguès per relacionar-se entre ells que deu anys enrere, i això, que semblaria d'allò més desitjable, és interpretat sovint com

a un retrocés respecte els temps en què molts d'ells s'integraven no en català sinó en castellà, una altra llengua tan aliena a Andorra, almenys sobre el paper, com el portuguès. Però a la pràctica és el grup immigrant majoritari el que ha acabat aportant la cultura referent, i així fills d'indis, portuguesos, francesos o de qualsevol altre grup minoritari sembla que opten per apropar-se a la cultura espanyola (a la llengua, els referents mediàtics, la selecció espanyola, la cultura popular) per poder accedir al país en comptes de fer-ho a una identitat andorrana inexistent, invisible, anul·lada o, com a mínim, indefinida. I vet aquí un repte important, ja que també depèn de cap a on s'integrin els nousvinguts que la identitat comuna que acabem tenint tiri més cap a una banda o cap a una altra. Ja que si finalment, en un escenari hipotètic extrem, la identitat d'un sol grup esdevingués comuna, només podríem admetre-ho i reflectir-ho per més que ens resulti poc desitjable.

Tot això són, doncs, reptes que hurem de superar a l'hora de buscar definir-nos: buscar a definir el present, tal com som en aquest present –tot i tenir en compte, evidentment, que el present és també la suma dels passats–, i no exagerar la influència que l'entorn, els entorns, influeixen sobre nosaltres, o potser sí, però sense subdimensionar ni sobredimensionar aquestes influències sinó tenint-les en compte si exerceixen un pes real, encara que no sempre agradi. També caldrà revisar on queda amb tot això un antic equilibri molt andorrà, on queda França pel que fa a la influència cultural... Però en fi, això serà tasca dels experts, sempre que els deixin fer-la...

Els polítics, però, ja ho dèiem, no queden deslliurats de feina. A ells els tocarà tancar el procés, definir fins a quin punt donem importància a aquesta andorranitat, fins a quin punt separa o integra, fins a quin punt volem protegir-la, mostrar-la, fomentar-la... La definició política que acabem adoptant serà, a més, importantíssima, per un factor que ja apuntàvem abans i que és que estem parlant d'una identitat nacional, d'Estat, més que cultural, i que, per tant, identitat s'apropa moltíssim més en aquest cas a d'altres conceptes com drets o exclusió. Per tant, la manera de procedir ha de ser aquí absolutament diferent amb l'horitzó irrenunciable de la justícia social. Els polítics hauran de fer de polítics, hauran de mullar-se, d'apostar clar, de prendre decisions polítiques. I aquí, aquella definició ja clàssica d'en Pujol que "*és català qui viu i treballa a Catalunya*" no ens serveix de gaire, ja que aquí, quan decidim quin és el mínim exigible per ser andorrà estarem definint les normes d'una rifa de drets i, per tant, la normativa serà menys retòrica, menys de recompte purament estadístic i més restrictiva, no n'hi ha dubte.

El quid de la qüestió aquí és triar quin criteri adoptem per decidir qui és prou andorrà, qui compleix aquell mínim admissible del ple de la identitat definida per la ciència. Perquè es tracta d'això, oi? Qui considerem que el té? Els que neixen en el si d'aquest món? Els que hi passen la seva etapa de creixement com a persona i després s'hi queden? Els que passen a compartir la vida amb algú dels anteriors? Molt bé, aquests semblen força clars, ja que recorren a una vinculació gai-

rebé evident amb el país que els exigeix aquest lligam... Què fem amb la resta? Sempre queda el recurs fàcil a la permanència. Potser sí, però comporta el perill constant de definir quan s'és prou permanent. Al cap de vint anys d'haver arribat? De disset i mig? De deu? De tres? Sense possibilitats abans? Per a ningú? I amb una selecció després o sense? Amb incorporació gradual i provisionalitats, o d'una vegada i per sempre? Tot plegat, a més, amb el risc de deixar fora gent integradíssima des del primer moment i que el temps demostrarà que tenia voluntat de quedar-s'hi...

Però amb quines alternatives comptem? Amb la voluntat de ser? Funciona molt bé en antropologia quan, amb l'arribada de fenòmens com les mares de lloguer, les noves tecnologies reproductives, les adopcions o la criança dels nens per part dels avis o del pare que disposa de la custòdia s'ha de definir què és un pare o què és una mare. Però ens serveix aquí? Segurament no. Comporta molts més problemes, com a mínim, ja que, qui vingui i, sigui pel que sigui, no pugui o, compliquem-ho encara més, no vulgui formar part d'aquesta nova realitat, n'ha de ser exclòs? Sempre? Trepitjar cada dia el mateix sòl que la resta i durant molt de temps no arriba mai a sumar prou per arribar a cap mínim? Tot són preguntes, tot són riscos que ens anirem trobant a mesura que ens atrevim a afrontar-los.

No em toca a mi ni podria resoldre'ls, sobretot perquè això ha de formar part d'una feina col·lectiva que porti, com ja hem insistit, a una decisió política, aïlladament política, independent, gairebé de principis, valenta i conseqüent i, davant del risc d'equivocar-se i de retallar en un sentit o en un altre, amb un plus d'inclusivitat. Una tasca interessant i cabdal, d'altra banda.

Fins aquí la repassada a alguns dels riscos que he pogut identificar. N'hi ha molts més i, sens dubte, es poden repassar amb molta més exhaustivitat. Jo tan sols pretenc contribuir al debat amb algun punt controvertit, que desperti d'altres reflexions que seran les realment útils i fonamentals per avançar en aquesta tasca pendent que encara tenim com a societat. De perills n'hi ha molts, pensem que estem davant d'una cosa tan complicada com definir-nos com a societat. La cosa també pot fer mandra, és comprensible, però com dèiem abans s'ha de ser valents i posar-nos-hi perquè sembla un moment ideal per fer-ho. Aquesta diada de debat, tot cal dir-ho, pot servir d'empenta inicial. Ara toca aprofitar l'impuls. Moltes gràcies per l'atenció.

Yvan Lara i Sànchez,

*llicenciat en ciències polítiques i de l'administració
i professor de geografia, història i institucions d'Andorra al liceu Comte de Foix*